

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИНИНГ ХАЛҚАРО ШАРТНОМАЛАРИ МИЛЛИЙ ХУҚУҚИЙ ТИЗИМНИНГ ТАРКИБИЙ ҚИСМИ СИФАТИДА

Мустақил тадқиқотчи

З.З.Бозоров

Аннотация: Мазкур мақолада халқаро шартнома тушунчаси, халқаро шартномаларнинг миллий ҳуқуқий тизимнинг таркибий қисми сифатидаги ўрни ҳамда аҳамияти борасида сўз юритилган. Шунингдек, мақолада халқаро шартномаларнинг давлатлар миллий қонунчилигидан устуворлик касб этиши ва ҳуқуқий давлат фаолиятининг муҳим элементи сифатидаги ўзига хос жиҳатлари ёритиб берилган.

Аннотация: В данной статье рассматривается понятие международного договора, роль и значение международных договоров как составной части национальной правовой системы. Также в статье освещаются особенности международных договоров, имеющих приоритет над национальным законодательством государств и являющихся важным элементом деятельности правового государства.

Abstract: This article discusses the concept of an international agreement, the role and importance of international agreements as a component of the national legal system. Also, the article highlights the special aspects of international agreements gaining priority over the national legislation of states and being an important element of the activity of a legal state.

Калит сўзлар: халқаро шартнома, ҳуқуқий тизим, ратификация, конвенция, резолюция, халқаро ҳуқуқ.

Ключевые слова: международный договор, правовая система, ратификация, конвенция, резолюция, международное право.

Keywords: international agreement, legal system, ratification, convention, resolution, international law.

Ташқи сиёсат қуроли ҳамда миллий хавфсизликни таъминлашнинг воситаси сифатида халқаро шартноманинг роли беқиёсдир. Халқаро шартномалар давлатлараро муносабатларнинг ҳуқуқий асосини ташкил этиш билан бир қаторда, умуминсоний тинчлик ва хавфсизликни сақлашга, Бирлашган Миллатлар Ташкилоти Уставининг мақсад ва тамойилларига мувофиқ, халқаро ҳамкорликни ривожлантиришга хизмат қилади.

Инсоннинг асосий ҳуқуқ ва эркинликларини ҳимоя қилиш, давлатларнинг қонуний манфаатларини таъминлашда халқаро шартномалар муҳим аҳамият касб этади. Халқаро шартномалар - халқаро ҳуқуқий тартиб ва давлатлар ўртасидаги муносабатлар барқарорлигининг, ҳуқуқий давлат фаолиятининг муҳим элементиدير.

1969 йил 23 майдаги “Халқаро шартномалар ҳуқуқи тўғрисида”ги Вена конвенцияси ҳамда 2019 йилдаги “Ўзбекистон Республикасининг халқаро шартномалари тўғрисида”ги Қонунга биноан, *халқаро шартнома* – бу шартнома, битим, конвенция, акт, пакт, баённома, хатлар ёки ноталар алмашинуви ҳамда халқаро шартноманинг бошқача номлари ва тузилиш усулларида қатъи назар, хорижий давлат, халқаро ташкилот билан ёзма шаклда тузилган, халқаро ҳуқуқ билан тартибга солинадиган халқаро келишув ҳисобланади.

Ўзбекистон Республикасининг 06.02.2019 йилдаги ЎРҚ-518-сонли “Ўзбекистон Республикасининг халқаро шартномалари тўғрисида”ги қонунининг 2-моддасига кўра, Ўзбекистон Республикасининг халқаро шартномалари халқаро ҳуқуқнинг умумэтироф этилган принциплари ва нормаларига, Ўзбекистон Республикаси Конституциясига, шунингдек ушбу Қонунга ҳамда халқаро шартномаларнинг ўз қоидаларига мувофиқ тузилиши, бажарилиши, тугатилиши ва уларнинг амал қилиши тўхтатиб турилиши лозимлиги белгиланган.

Халқаро ҳуқуқнинг умумэтироф этилган норма ва принциплари ҳамда Ўзбекистон Республикасининг халқаро шартномалари муҳофаа ва ҳавфсизлик соҳасидаги норматив-ҳуқуқий асоснинг муҳим таркибий қисми ҳисобланади. Замонавий халқаро ҳуқуқнинг императив нормалари ҳисобланган умумэтироф этилган норма ва принциплар ҳам миллий, ҳам халқаро ҳуқуқий тизимнинг барча турдаги нормаларига нисбатан олий юридик кучга эга. Айнан шунинг учун ушбу ҳулқ-атвор қоидалари Ўзбекистон Республикаси Конституцияси ва бошқа қонун ҳужжатларида ҳуқуқий жиҳатдан мустаҳкамлаб қўйилган.

Шунингдек, янги таҳрирда қабул қилинган Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 15-моддаси “Ўзбекистон Республикасининг халқаро шартномалари халқаро ҳуқуқнинг умумэтироф этилган принцип ва нормалари билан бир қаторда Ўзбекистон Республикаси *ҳуқуқий тизимининг таркибий қисмидир*”, деган янги норма билан мустаҳкамланди. Мазкур ўзгаришнинг мазмуни билан танишиш учун, биринчи навбатда ҳуқуқий тизим тушунчасига таъриф бериб ўтиш лозим.

Ҳуқуқий тизим – бу ўзаро боғлиқ, мутаносиб ва бир-бирига таъсир қилувчи ҳуқуқий воситалардан иборат бўлган, ижтимоий муносабатларни, шунингдек, у ёки бу

мамлакатдаги ҳуқуқий ривожланиш даражасини тавсифловчи таркибий қисмлар йиғиндисидир¹.

Америкалик ҳуқуқшунос олим Лоуренс Фридманнинг фикрича, ҳуқуқий тизим айнан ҳуқуқнинг тузилиш тизими қисмларининг бутун бир шаклидир. Демак, ҳуқуқий тизим деганда ҳуқуқ соҳаларининг тузилиши, ўзаро алоқаси ва муносабатини тушуниш мумкин. Давлатимиз ҳуқуқий тизимини конституциявий, маъмурий, фуқаролик, оила, меҳнат, жиноят, ижтимоий ҳимоя каби қатор ҳуқуқ соҳалари таркибий қисм сифатида ташкил этади. Эндиликда халқаро ҳуқуқнинг умумэътироф этилган норма ва принциплари ҳамда халқаро шартномалар ҳам ушбу рўйхатдан ўрин эгаллади ва бу факт конституция даражасида қафолатланди.

Халқаро шартномаларнинг миллий қонунчиликдан устуворлиги принципи БМТ Бош Ассамблеясининг 2001 йил 12 декабрдаги 56/83-сонли резолюцияси билан тасдиқланган халқаро ҳуқуқбузарликлар учун давлатлар жавобгарлигининг 32-моддасида, шунингдек, 1969 йил 23 майдаги “Халқаро шартномалар ҳуқуқи тўғрисида”ги Вена конвенциясининг 27-моддасида тарафлар ўз ички қонунчилиги қоидаларини шартномани бажармаслик учун асос сифатида келтира олмаслиги қоидаси мустаҳкамланган. Бундан ташқари, Германия, Франция, Испания, Филиппин, Хорватия, Чехия, Словения, Россия, Қозоғистон ва бошқа бир қатор давлатлар конституциявий амалиётида ҳам халқаро ҳуқуқнинг умумэътироф этилган принцип ва нормалари миллий ҳуқуқий тизимининг таркибий қисми эканлиги, халқаро шартномаларнинг қонунлардан устунлиги мустаҳкамлаб қўйилган.

Хусусан, Германия Конституциясининг 25-моддасида, халқаро ҳуқуқнинг умумий қоидалари федерал ҳуқуқнинг бир қисми эканлиги, улар қонунлардан устун туриши ва тўғридан-тўғри федерал ҳудуд аҳолиси учун ҳуқуқ ва мажбуриятларни яратиши белгиланган. Франция Конституциясининг 55-моддасида ҳам белгиланган тартибда ратификация қилинган ёки тасдиқланган халқаро шартномалар ёки битимларнинг миллий қонунлардан устун туришини назарда тутувчи норма мустаҳкамланган.

Маълумки, халқаро шартномаларининг устуворлиги принципининг бевосита Конституция даражасида белгилаб қўйилиши Ўзбекистоннинг халқаро мажбуриятларига содиқлиги, халқаро ҳамжамият кўз ўнгида ишончли ҳамкор сифатида намоён бўлиши,

¹ Саидов А., Тожионов У. Давлат ва ҳуқуқ назарияси: Икки жилдли. 2-жилд. Ҳуқуқ назарияси — Т.: Ўзбекистон Республикаси ИИВ академияси, 2001,— 48 б.

пировардида мамлакатнинг халқаро нуфузини оширишда муҳим аҳамиятга эга ҳисобланади.

Бугунги кунда Ўзбекистоннинг халқаро ҳуқуқнинг тўла ҳуқуқли субъекти сифатида 130 дан ошиқ нуфузли халқаро ташкилотларнинг аъзоси эканлиги, 142 давлат билан дипломатик алоқалар ўрнатганлиги, 4,5 мингдан ортиқ халқаро шартномаларга, инсон ҳуқуқларига оид 80 дан ортиқ халқаро ҳужжатларга қўшилганлиги мазкур норманинг янада долзарблигини тасдиқлайди.

Юқорида назарда тутилган норманинг Конституцияда белгиланиши, ўз навбатида, халқаро шартномаларга амал қилишнинг ҳуқуқий асосини мустаҳкамлаш, давлатлар орасидаги дипломатик алоқаларни янада кенгайтириш, жаҳоннинг етакчи давлатлари ва халқаро ташкилотлар билан стратегик ҳамкорлик қилишнинг мутаносиб, кўп қиррали тизимини шакллантириш имконини ҳам беради.

Шу ўринда қайд этиб ўтиш лозимки, исталган халқаро шартнома Ўзбекистон Республикасининг халқаро шартномаси сифатида тан олинмайди. Яъни, халқаро шартномани ратификация қилиш, тасдиқлаш, қабул қилиш ёки қўшилиш орқали халқаро шартноманинг мажбурийлигига Ўзбекистон Республикасининг розилиги ифода этилган халқаро шартномаларгина Ўзбекистон Республикасининг миллий ҳуқуқий тизимига киради².

Бундан ташқари, Ўзбекистон Республикасининг халқаро шартномасида Ўзбекистон Республикасининг қонунида назарда тутилганидан бошқача қоидалар белгиланган бўлса, Ўзбекистон Республикасининг халқаро шартномаси қоидалари қўлланилиши тўғрисидаги нормани татбиқ қилишда, шуни ҳисобга олиш керакки, мазкур ҳолат миллий қонунчилик ҳужжатининг кучини йўқотишига сабаб бўлмайди, унинг амал қилишини тўхтатишга олиб келмайди. Аксинча, ўрнатилаётган қоида, ўз навбатида, ҳуқуқни қўлловчи органлар учун ўз ваколатлари доирасида халқаро ҳуқуқ нормаларини тўлақонли қўллашига ҳуқуқий асос бўлиб хизмат қилади.

Конституцияга Ўзбекистон Республикаси ҳуқуқий тизимининг таркибий қисми сифатида давлатимиз аъзо бўлган халқаро шартномаларнинг киритилиши давлатимиз чин маънода ҳуқуқ устуворлигига эришишига интилиши ҳамда республиканинг халқаро

2 Исмаилов Б., Ш.Аламонова. Ўзбекистон Республикасининг халқаро шартномалари Ўзбекистон Республикаси ҳуқуқий тизимининг таркибий қисми сифатида. <https://oz.illp.uz/o%CA%BBzbekiston-respublikasining-xalqaro-shartnomalari-o%CA%BBzbekiston-respublikasi-huquqiy-tizimining-tarkibiy-qismi-sifatida/>

миқёсдаги нуфузи янада ошишини, фуқароларнинг ҳуқуқ ва эркинликлари ҳимояси нафақат миллий қонунчиликда белгиланган нормалар, балки халқаро ҳуқуқнинг умумэътироф этилган принциплари ва нормалари асосида ҳимояланишини таъминлайди.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Янги таҳрирдаги Ўзбекистон Республикаси Конституцияси.– Т.: “Ўзбекистон” нашриёт-матбаа ижодий уйи, 2023 й.
2. Саидов А., Тожионов У. Давлат ва ҳуқуқ назарияси: Икки жилдли. 2-жилд. Ҳуқуқ назарияси –Т.: Ўзбекистон Республикаси ИИВ академияси, 2001, – 48 б.
3. Фридман Л. Введение в американское право.— М., 1992,— С. 10.
4. “digitallibrary.un.org” сайти маълумотлари. https://digitallibrary.un.org/record/454412/files/A_RES_56_83-RU.pdf
5. “legalns.com” веб-сайти маълумотлари. <https://legalns.com/компетентные-юристы/правовая-библиотека/конституции-стран-мира/конституция-германии>